

СТОПАНСКИТЕ ИНСТИТУЦИИ И ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ (1919–1939). ТЕЗИСИ

Лиляна ВЕЛЕВА

Abstract: *In the period between the two world wars most countries started reforms in the system of state-owned economic institutions. After the end of the First World War, the reorganization of the Bulgarian institutions engaged in foreign trade began. In the current article are presented the more important administrative and managerial aspects related to their activities and participation in the overall organization of the foreign trade of Bulgaria in the period 1919-1939.*

Key words: *international trade, import-export, economic institutions, ministries, the “Food- export” department, Export Institute*

JEL: N14, N44

Външната търговия на България е обект на траен изследователски интерес и краткото обяснение би могло да се сведе до факта, че всяка стопанска дейност е „*par excellence*“ търговска дейност. От 20-те и 30-те години на ХХ в. до днес са публикувани многобройни авторски и колективни трудове, посветени на различни аспекти от външната търговия на България, сред които на К. Бобчев, К. Стоянов, И. Стефанов, Ст. Бочев, В. Кацаркова, Л. Беров, М. Димитров, М. Иванов, Д. Вачков, М. Колева, Р. Аврамов, Р. Даскалов и др. По-обстойно и задълбочено са разработени въпросите за търговската политика, значението на външната търговия за българската икономика, структурата на стокообмена, търговските връзки и партньори, митнически тарифи и търговски договори, пазарна конюнктура и движение на цените, кредитиране и пр. В контекста на тези теми се разглеждат и въпросите, свързани с организацията на външната търговия и ролята на отделни институции, за които все още липсва цялостно изследване.

Настоящото изложение е подготвено за целите на научната конференция, посветена на разнообразието в стопанско историческото развитие. В

него е потърсен един общ поглед върху разнообразието на стопанско-административните институции в Европа, свързани с външната търговия, като на този фон се прави опит да се очертаят спецификите на българските институции през междувоенния период. Така поставените цели определят работния и тезисен характер на направения преглед. В бъдещо научно изследване той ще бъде допълнен и представен с необходимата фактологическа пълнота и анализи. Тук правим също уточнението, че в този текст терминът „институции“, който има широко тълкуване, е използван в смисъла на учреждения и структури в организацията на държавната система.

Последиците от Първата световна война слагат дълбок отпечатък върху развитието на света, върху съдбата на държавите и народите. Геополитическият атлас е променен, изместени са границите, прекроени са националните територии на победените, наложени са им тежки финансови санкции. Световното стопанство навлиза в нов етап, изпълнен с предизвикателства, със сложни проблеми, възпроизвеждащи нестабилност и размествания в довоенния баланс на силите, което променя статуквото и налага нови тенденции.

Международната търговия през периода 1919–1939 г. става своеобразно огледално отражение на настъпилите промени. Световният стокообмен е силно подвластен на новите икономически, политически и социални реалности, структурните насоки и търговската политика резонират на ситуацията в отделните държави, както и на тази в международен мащаб.

Европейски опит в организацията на външната търговия

След края на войната страните пристъпват към промяна в организацията на външната търговия. Реформират се или се реорганизируют вече съществуващи структури, създават се и нови служби, особено за поощряване на износа.

В Германия, повече от десет години, се изгражда информационна служба на консулствата, които са в обхвата на Външното министерство. Работата се концентрира върху региони и обекти, представляващи национален интерес. Към Министерство на народното стопанство се създава специализирана Централна служба за стопански вести от чужбина. Тя набира инфор-

мационни материали от пресата, които нямат поверителен характер. В структурата на същото министерство функционират още – Служба за изложения и мострени панаири и Митническо бюро. Немската държава участва в осигуряването на експортния кредит и с поредица от различни мерки се стреми да създава благоприятни условия за външотърговската дейност. През 30-те години при тоталното участие на държавата в стопанския живот се създават нови специализирани служби, включително за търговията със страните от Югоизточна Европа.

След края на войната във Великобритания се водят спорове за участието на държавата в стопанския живот и по-специално във външната търговия. Тук водеща роля има Департаментът за външна търговия (Department of Overseas Trade), със седалище в Лондон. Неговата дейност се допълва от 13 търговски комисари (в Канада, Австралия, Африка, Индия и др.), 50 търговски кореспонденти, консулската служба и търговската дипломация. Държавата също се стреми да облекчи и осигури получаването на експортен кредит от съответните служби.

Във Франция също настъпват изменения, благоприятстващи развитието на външния стокообмен. Положителна роля в тази насока изиграва търговската дипломация и новите институти за поощрение на износа. Към Министерство на външните работи има няколко отделения: за търговските дела, за сдруженията (Direction des Unions), за търговските договори (Direction des Accord commerciaux), отделение за поощрение на износа и кредита (Direction de l'Expansion commerciale et du credit), както и многобройни търговски аташета и агенти. Официалната служба на Франция за външна търговия Office National е реорганизирана през 1922 г. Тя има три отдела и 14 клона в страната. Други звена в административната система са Комитетът на съвещателните служби за външна търговия и Постоянният комитет за френските панаири в чужбина. Това показва, че официалната власт води разгърнатата и активна организаторска дейност, благодарение на която се постигат добри резултати.

През 20-те и 30-те години се създават специализирани институции от типа на национални експортни институти, каквито има в Италия, Полша, Унгария, включително България, и в редица други страни.

Условия и фактори за българската външна търговия

Международната обстановка, а също вътрешните икономически и политически условия в България несъмнено са определящи за характера, насоките и дейността на институциите, свързани с нейната външна търговия през периода между двете световни войни. От целия комплекс фактори следва да се отбележат най-важните, които формират базисните условия за външния стокообмен на страната.

Като участник в световното стопанство България остава под силното влияние на тенденциите в международната търговия. След края на войната, в условия на дестабилизирани финанси и мащабна валутна криза, правителствата, включително българските, се ориентират към възстановителни и защитни мерки, съобразно с интересите на националните пазари и производство. За целта се прибегва към практика на контингенти, мораториуми, съглашения за замразяване обслужването на дълга, клирингови системи и двустранни търговски договори, бартерни договорености, забрана за износ на капитал, или на определен вид стоки и т.н. Стремещт е да бъде следвана линия на ограничения и контрол върху външната търговия при гъвкав и рационален избор на подходите, методите и мероприятията. Над всички мерки обаче, за регулиране и защита, остава да витае духът на автаркията.

Върху решенията в областта на външната търговия на България влияние оказват също така нейните международни съглашения, спогодби и търговски договори, както и участието ѝ в различни международни стопански организации, европейски и световни форуми. Нашата страна демонстрира партньорска лоялност и финансова дисциплина, дори когато е във враждебно обкръжение и под международен натиск, а това има цена.

България претърпява поражение в Първата световна война, тя е демилитаризирана, преживява политическа изолация, поставена е под контрола на Обществото на народите. По силата на Ньойския договор, в текстове третиращи митнически тарифи и търговски договори (чл. 147,150,151,160), до 1925 г. на България практически са отнети най-важните държавни инструменти за влияние и активно въздействие в областта на външната търговия. Сега, за втори път след Берлинския договор, страната понася ограничителен режим и е принудена да заеме позиция на изчакване на по-добри времена.

След трите войни (1912–1918) българските граници са променени. Макар в количествено изражение териториалните загуби да не са така мащабни, те обаче оказват силно негативно влияние върху икономическото развитие на страната. Тази оценка се налага поне по две причини – от национален и стратегически характер. Отнемането на Южна Добруджа и районите на Босилеград и Струмица, в национален план означават загуба на местното население, което е безспорно българско. От друга страна, стои въпросът за стратегическата значимост на тези територии. С тяхното локално прекрояване в полза на съседните държави, България е отстранена от ключови комуникации – връзката между Дунав и Черно море и пътищата по долините на Нишава и Морава, които водят към Белград и Солун.

С най-тежки последици се оказват териториалните загуби в Западна Тракия, от които се облагодетелства Гърция. Това не е толкова поради техния размер или стопанско значение, колкото поради подчертано стратегическият им характер. В този случай залогът е геополитическото положение на страната, губеща шансовете за излаз на Средиземно море. Именно в този аспект е платена най-високата цена за понесеното поражение в Първата световна война. Територията на България придобива изразено континентален характер, като се затваря за директен достъп до „открито“ море, с всички негативни последици не само за външната търговия, но и общо за българската икономика.

След края на Първата световна война България преживява криза на парламентарната демокрация, която е неделима от общата духовна, стопанска и политическа криза, обхванала на практика цялата планета и придобила най-катастрофални форми в по-изостаналите страни и победените държави (Tsvetkov, 1999, p. 177). Породените остри проблеми, разпалените страсти и ожесточена конфронтация ескалират в два преврата, през 1923 и 1934 г. Сътресенията водят до честа смяна във властта и слагат отпечатък върху политическите решения за насоките, формите и методите на външнотърговската дейност. Резултатът е - липса на приемственост, липса на ясен и дългосрочен стопански план, а от друга страна, постоянната несигурност, която кара производители и търговци да ограничават своята дейност поради рискове от загуби (Kashev, 1930, p. 146).

Хроничният недостиг на капитали и изплащането на репарациите се отразяват върху външнотърговската дейност, като предизвикват характерни трансформации. Движението на външните държавни дългове се обвързва със структурата и движението на външната търговия. Това пречупване през нуждите на държавния фиск донякъде нарушава естествената логика, че търговията има смисъл, ако „създава покупателна сила, раздвижва пазара, набавя необходимата техника за поддържане на правилния стопански живот“ и дава широк хоризонт за инициативите на частните субекти в търговската дейност (Реев, 1936, pp. 370-371). Всичко посочено по-горе дава пряко и косвено отражение върху организацията, функциите и цялостната дейност на стопанските институции, обслужващи външната търговия. Тяхната матрица е зададена от неблагоприятното съчетание на външните и вътрешните фактори и от съществуващите ограничения.

Организация на българската външна търговия

Външната търговия на българската държава следва вълните на световния стокообмен. Това поставя пред управляващите задачи за адаптирането ѝ в условията на променящата се конюнктура. Затова, както в другите страни са предприети мерки за реформиране на старите и създаване на нови институции. Необходимостта идва от усложнената организация на външната търговия, която обхваща почти всички стопански сфери – производство, кредит, девизи, митнически тарифи, търговски договори, транспорт, съобщения, реклама, пазарна информация и пр. В резултат се оформя цяло съзвездие от стопанско-административни учреждения, които на различни равнища са ангажирани с регламентиране, финансиране и контрол на внос-износа. Условно те биха могли да се представят в няколко групи.

На централно-управленско равнище – Министерство на финансите, Министерство на търговията, промишлеността и труда, Министерство на земеделието и държавните имоти, Министерство на народното стопанство (съществувало кратко през 30-те години), Министерство на железниците, пощите и телеграфите, Външно министерство. От тук излизат законодателните инициативи, определя се набора от мероприятия, с които да се направлява (защитава и стимулира) българското участие в международния стоко-

обмен.

Административно-стопански звена на местно ниво – околийски, окръжни и други служби, които действат като изпълнители по разпорежданията на централните органи.

Банков сектор – БНБ (с Девизната централа); БЗБ и БЦКБ, а след обединението им БЗКБ; Българска търговска банка, Банка български кредит, Земеделска кооперативна банка, Българска интернационална банка, частни банки и др. Тук са съсредоточени всички мероприятия по кредитирането и финансовите операции, свързани с внос-износа.

Специализирани институции – Дирекция за Стопански грижи и обществена предвидливост, Житен консорциум, Дирекция „Храноизнос“, Експортен институт, Върховна стопанска камара (през 40-те години) и др.

Кооперативен сектор – представен е от големите кооперативни центри, каквито са Общият съюз на българските земеделски кооперации, кооперативна централа „Напред“ и др., както и от отделни кооперации.

Структури с автономен и обществен характер – Софийска, Пловдивска, Варненска, Русенска и Бургаска търговско-индустриални камари, земеделските камари, Общият съюз на българските търговци и др. През периода се създават и много смесени търговски камари, каквито са Френско-българска, Австрийско-българска, Чешко-българска, Полско-българска, Германско-българска, Българско-съветска, Аржентинско-българска и др. Те провеждат дейността си като посредници за развитието на търговските отношения между България и другите страни.

Тази многолика картина претърпява промени. Тенденцията е към всеобхватна държавна намеса в стопанството, и разбира се във външната търговия. Използвани са различни политически и икономически инструменти. Един от тях е създаването на специализирани административно-управленски институции. Чрез тях държавата си осигурява монопол, акумулира нови властови позиции и гарантира водещата си роля като кредитор, потребител, пласьор и регулатор на външнотърговския обмен. Такава функция имат Дирекция за стопански грижи и обществена предвидливост (продължила дейността си и след края на войната), Дирекция „Храноизнос“, Експортния институт, Върховната стопанска камара (през 40-те години), БНБ, одържавените

през периода банки и др.

Превратът на 19 май 1934 г. дава зелена светлина за по-нататъшното издигане на „държавния колос“, доминиращ във всички стопански и обществени сектори. Една от първите мерки е свързана с постановленията на Министерския съвет, които придобиват силата на закон и отменят дотогава действащите законни разпоредби, ако те им противоречат¹. Стремезът е да бъде оптимизирана стопанско-административната система и така да се създаде по-ефективен механизъм на управление. Следван е йерархичният принцип на централизация, която продължава и през следващите години. Резултатът е концентриране на власт в ръцете на правителството и еднолично на министър-председателя. Министерствата, заедно с техните ведомства и служби, стават пряко подчинени на Министерския съвет и премиера, макар това да не е в ресорната им компетентност.

След 1934 г. е извършена структурна реформа, като от четирите стопански министерства са създадени две мега министерства – Министерство на народното стопанство и Министерство на съобщенията. Адаптацията е по немски и френски образец, където също има такива министерства на народното стопанство. Реформата не само че не дава никакъв положителен резултат за оптимизиране на управленската дейност и постигане на бюджетни икономии, а става предпоставка за вътрешно институционална криза. Това явление се наблюдава и при следващи промени, каквито са извършени по отношение на търговско-индустриалните камари, земеделските камари при създаването на Върховната стопанска камара, също при Върховната сметна палата и пр. Тези организационни сътресения намаляват ефективността на засегнатите структури, нарушават нормалният им ритъм на работа и имат ерозиращ ефект върху общественото доверие в тях.

Нормативна база

Законодателството е един от основополагащите фактори за всички области на обществения живот, задължителен фундамент за развитието на стопанството в България. През разглеждания период в областта на външната търговия съществува море от нормативни документи – стари и нови закони

¹ Държавен вестник, LVI, 42, 25 май 1934, Указ № 7.

(с изменения и допълнения), наредби-законали, укази, правилници, постановления, заповеди, окръжни и т.н. Дори при повърхностен преглед на архивните документи може да се установи разхвърляност, липса на синхронизиране на законодателната материя, не рядко съдържаща взаимно изключващи се текстове, или в друг случай, противоречия при юридическото им тълкуване.

Причините могат да се търсят в няколко посоки. На първо място трябва да се отбележи, че законодателните инициативи идват от различните министерства, но без да се извършва предварително съгласуване между тях. С течение на времето това явление се задълбочава като добива израз на нездрав институционален сепаратизъм. Липсва един обединяващ принцип при законодателните правила, те се изработват набързо, последвани скоро от промени, а има и такива, които дълго остават в „книжната си фаза“ (за фискалните монополи, земеделските камари, Висшия стопански съвет и др.) Сред основните причини за дефектите в нормативната база е слабата дейност на Кодификационната комисия към Правосъдното министерство, в чийто функции влиза съгласуването на законодателните актове. На най-високо ниво, през 1942 г., започва работа Правна комисия, но без задължението да унифицира законите със стопански характер.

За илюстрация може да послужи един пример, изваден от общото законодателство за тютюна и тютюневите изделия. Те са важен експортен артикул. За периода от 1878 до 1919 г. законодателните и регулативни актове за тютюневото производство и търговия са 24 на брой, а в междувоенния период вече надхвърлят 100. След края на Първата световна война Министерството на финансите реализира редица положителни законодателни инициативи, засягащи отрасъла. Така през 1923 г. се премахват няколко члена от действащия Закон за тютюна, като целта е да се поощрят и получат по-голяма свобода производителите и търговците. През следващата 1924 г. Министерството на вътрешните работи внася свой законопроект в Народното събрание, който предвижда ново облагане в тютюневия сектор, за да бъдат засилени бюджетите на местните органи. В серията от некоординирани действия се включва и Земеделското министерство, през същата 1924 г. С мотиви за осигуряване издръжката на опитните институти и станции, които

са в неговия ресор, е внесен законопроект в НС за ново митническо облагане на тютюна. В крайна сметка се оказва, че до 1926 г. върху производители и търговци на тютюн тежат над 12 вида различни финансови задължения. Износът става тромав поради административните формалности, често настъпва объркване при тълкуване на непрекъснато променящите се нормативни документи и разпоредби, изискващи специални пояснения и указания.

През разглеждания период правителствата полагат усилия за насърчване на българския износ. Държавните мерки са предимно от фискален характер – освобождаване на някои стоки от износно мито и такси, данъчни намаления и такива на транспортни такси, които са фиксирани в общи и специални закони и т.н. Но пропуските в съгласуването на юридическите текстове, от гледна точка на основната им икономическа цел, имат своите негативни последици. Те се отразяват като дисбаланс между ограничителните и насърчителните мерки на държавата. Казано по друг начин, твърде често има разминаване между законите, поощряващи стопанската и търговска инициатива, с други от данъчно или социално естество, които предвиждат по-големи тежести в облагането на населението. Липсва взаимно допълване между стопанското, фискалното и социалното законодателство. Това дава редица вредни ефекти и е сред причините за проява на противоречиви действия от институциите.

За кадрите

Значението на законите и другите нормативни документи е безспорно важно за правилното и рационално провеждане на външнотърговската дейност, но решително остава значението на хората, които са натоварени с тяхното тълкуване и приложение. Към 1920 г. близо 93 хил. българи са ангажирани в различни държавни административни структури. Това е приблизително около 4% от активното население. В сравнителен план с други европейски страни като Белгия, Дания, Швеция, Франция, където заетите в обществените служби се движат около 4%, България остава в нормите (Fischer, 1999, p. 258).

Въпросът обаче, освен количествените показатели, има друга важна страна, която се отнася до компетентността, до качеството на кадровия ре-

сурс. По данни от преброяванията през периода висшистите в Централното управление на Министерство на финансите са 11,5%, в БНБ са 23%, в Министерство на земеделието 28,2%, а общо за 18 големи държавни ведомства са 11,1%, в общинските управления 73,6% от персонала е с основно образование (Monthly Notifications, 1938). Посоченият частичен профил е индикатор, че има дефицит при попълването на стопанските институции с професионалисти, притежаващи съответната компетентност. Това обяснява факта, че видни икономисти и специалисти участват едновременно в няколко служби, съвети, комисии и други структурни звена, което води до конфликт на интереси, създава условия за корупция и размиване на персоналната отговорност.

Допълнително негативно влияние оказват и други фактори. Известна е установената практика в страната чиновници и служби да се използват за „разменна монета“ в състезанието на партиите. В министерствата и други държавни учреждения много от назначенията, особено на високи управленски позиции, са политически обвързани. Създадената зависимост оказва ограничителен ефект върху свободата и самостоятелността на кадрите, което лесно ги превръща в бюрократи, в „слуги на формите“, изпълняващи безкритично предписанията и възложените им задачи.

Към причините за съществуващите неблагоприятия трябва да се отбележат законодателните пропуски при определяне съдържанието и границите на професионалната компетентност, според заеманата длъжност. Щатните таблици за държавните служители търпят чести промени, подготвят се набързо и са с конюнктурен характер. Заплащането на труда изостава от перманентното поскъпване на живота, което предизвиква текучество, недостиг на персонал и социално напрежение. В този аспект трябва да се отбележи тенденцията след 1930 г. за съкращаване на чиновническите заплати от 3 до 20% (под формата на удръжки), като целта е засилване на държавните приходи (Yanchulev, 1933, p. 431). В тази връзка стои въпросът за издръжката на държавната администрация, която за България има висока цена и тежи на бюджета през целия период, когато тя е натоварена с непосилни външни задължения.

Чуждите влияния

Новаторските увлечения започват още след Освобождението и са естествен исторически феномен в развитието на изостаналите страни, както е случая с България. Стремехът да се усвоят и реализират западноевропейските модели очертава пътя, по който държавата става основен двигател на икономическата промяна и модернизация. От една страна, това дава положителни резултати и подпомага обществения напредък, а от друга, поражда и възпроизвежда редица проблеми. Основната причина идва от честото механично пренасяне на институционални форми. В специфичните български условия някои от тях се деформират и не успяват да изпълнят предназначението си, както във водещите държави, от които са заимствани. Това явление е особено характерно за периода между двете световни войни.

През 1918 г. парламентът приема Закон за търговията с външни платежни средства, който постановява създаването на Централа на девизите към БНБ. Целта е въвеждане на държавен монопол върху валутната търговия, за да се овладее финансовата криза. Подобна практика е приложена в много от европейските държави. Правителството на Ал. Малинов заимства австрийския модел, при който аналогичната структура е интегрирана с международно известните *Wirner Bankverein*, *Landerbank*, *Kreditanstalle* и др. Още в проектния си етап тази инициатива на управляващите е критикувана като подражателство и механично пренасяне на една чужда форма несъобразена с българските условия. Такава е оценката на Ал. Цанков. Като анализира текстовете (чл. 5, 7, 10, 14 и пр.) той посочва: „от една страна, искането е да се сложи БНБ в центъра на цялата валутна търговия, а от друга страна, свежда значението ѝ само до един контролър, и то без да разполага с достатъчно средства за това“ (Tsankov, 1918a, Tsankov, 1918b). Девизната централа е създадена през декември 1918 г. и не успява да постигне очаквания резултат. Съществена причина е голямото увеличение на банкното обръщение и невъзможността на БНБ да осъществи ефикасен контрол, поради което към края на 1919 г. централата фактически престава да функционира (Katsarkova, 1969, p. 339).

По време на Първата световна война, а след това и в междувоенния период, немското икономическо влияние в България се засилва. Един от ка-

налите е чрез стокообмена. И тук трябва да отбележим, че въпросите, свързани с външната търговия са колкото стопанско-финансови, толкова политически и морални. Някъде в тяхната пресечна точка трябва да се търсят обясненията за тясното икономическо обвързване на България с Германия и трансфера на немските стопански идеи и институционални модели.

Като пронемски образец през 1916 г. се създава Дирекция за стопански грижи и обществена предвидливост. В дебатите, свързани с този акт, е лансиран немският закон за задължителната гражданска повинност (*Gezetz für den Vaterlandischen Hilfsdienst*), както и идеята за създаване на „народостопански генерален щаб“ (Veleva, 2006, pp. 27-29). Акцентът е поставен върху възможностите да се концентрират огромни властови позиции в една централизирана държавна структура, която да води към установяване на стопанска диктатура. До подобна радикална стъпка не се стига, но Дирекцията за СГОП работи като строго централизирана и военизирана институция.

През 30-те години на ХХ в. немското влияние става доминиращо, измествайки силни конкуренти като Италия и Франция. Немската външнотърговска експанзия дава печеливши резултати. За това сочат данните: през 1922 г. България реализира 16,5% износ и 21,5% внос с Германия, които съответно нарастват през 1937 г. на 47,1% износ и 62,2% внос (Koleva, 2012, p. 83). Причините са главно от икономическо естество. В годините на Голямата депресия държавите издигат високи митнически бариери, окачествявани като истински „китайски стени“, оформят се регионални и континентални защитни зони. Това нарушава традиционни търговски връзки и дезинтегрира дейността на международните пазари. Решения се търсят с прилагане на инструменти за валутни ограничения, компенсации, клиринги, контингенти.

При тази ситуация България няма голям избор за полезен ход. Германия вече е насочила търговията си към страните от Югоизточна Европа и един от нейните предпочитани партньори става България. Тясното стопанско сътрудничество между България и Германия се възприема като подходяща формула поради факта, че и двете страни са затруднени да правят износната си търговия с държави без девизни ограничения, което улеснява сключването помежду им на търговски и клирингови спогодби. Резултатите са положителни в количествено отношение и стимулират българския износ. Точ-

ната равностметка обаче изисква да бъдат калкулирани и финансовите загуби за нашата страна от неравностойните търговски отношения с Германия, особено в частта за клирингите.

В друг план, трябва да се отчита характера на авторитарната немска икономическа доктрина, която поставя идеята за държавата по-високо от идеята за индивида и обществото, станала водеща нишка и в нашия стопански живот (Penev, 1924). Върху тези основи в Германия се изгражда стопанско-административна организация на йерархичен и централистичен принцип.

Идеите и някои от институционалните модели са пренесени в България и реализирани. Емблематичен пример е създаването на Върховната стопанска камара (ВСК) и областните стопански камари (общо 11). Това е постигнато чрез механичното обединяване на търговско-индустриалните камари, земеделските камари и съсловно-професионалните организации. Тази мега структура по форма, обхват и насоки на дейността си представлява българския вариант на италианската корпоративна система и немското авторитарно управление на икономиката.

Тоталното доминиране на държавата в лицето на ВСК, през петгодишния период на съществуването ѝ, показва повече дефекти, отколкото ползи за българската икономика. Създадена е тежка административна система, която поглъща огромен финансов ресурс, в новата структура предишните членове на камарите са демотивирани, налице са постоянни търкания с централната власт, действия се хаотично при решаването на ежедневните проблеми и т.н. Ако метафорично обобщим, перефразирайки съвременници на събитията, ВСК е „форма изградена на пясъчна основа“, което предопределя провала и нейното закриване.

В заключение могат да се направят няколко извода. Стопанските институции, и тези ангажирани с външната търговия, са неразделна част от държавно-административната система на България и имат водеща роля в икономическото ѝ развитие. Още повече нараства значението и отговорността им през периода между двете световни войни, когато страната е изправена пред сериозни външни и вътрешни предизвикателства. Затова тяхното състояние, качествените им характеристики и извършваната дейност стават пробен камък за способността на управляващите да водят успешна сто-

панска политика, да решават неотложни и сложни проблеми.

През разглеждания период промените в институционалната структура се извършват повече като реакция на определени събития и под натиска на обективни условия без предварително обсъждане, планиране и целенасочена дейност от страна на държавата (Dimitrov, 2014, pp. 259-261). Единствената ясна посока е разширяване на мрежата от държавни институции с монополни позиции във външната търговия. Това не е изключение през междувоенния период и е практика в редица други страни. Въпросът е в резултатите и ефективността, които се постигат от България чрез нейните институции.

Известни са статистическите данни за ръста на външната търговия, която през 30-те години бележи положителен търговски баланс в порядъка от 644 – 868 млн. лв. (Economic history, 1981, p. 391). Това се дължи преди всичко на политиката на клиринговите договори с Германия, осигуряващи пласмента за нашата продукция, която е преобладаващо земеделска.

Ако погледнем обаче в друг ракурс външната търговия на страната, картината ще изглежда различно. Делът на България във външната търговия на Европа в сравнение със съседните държави през периода 1913-1938 г. се вижда от Таблица 1 (Fisher, 1999, p. 239).

Таблица 1.

**Процентен дял на България във външната търговия на Европа
в сравнение със съседните държави 1913–1938 г.**

Година	България	Румъния	Югославия	Гърция
1913	0,3%	0,9%		0,3%
1928	0,3%	1,0%	0,7%	0,9%
1938	0,4%	1,0%	0,9%	1,0%

При един обобщаващ анализ на съществуващите статистически данни ще може да се направи комплексна и обективна оценка за външната търговия на България. На тази основа по-релефно ще се открие ролята на държавните институции през разглеждания период. При всички случаи тя няма да е еднозначна и ще отрази, както тяхната полезност, така също и недостатъците им. Смисълът на познанието за историческия опит е да се пренасят ценни идеи и принципи в държавната административно-управленска система, но и да не бъдат повтаряни минали грешки и недостатъци.

REFERENCES:

- Dimitrov, M 2014, *State and economy of Bulgaria between the two world wars*, Sofia Universitetsko izdatelstvo Stopanstvo, Sofia. (in Bulgarian)
- Economic history of Bulgaria (681-1981)*, 1981, Nauka i izkustvo, Sofia. (in Bulgarian)
- Kashev, S 1930, 'Needs in the organization and production of the market', *Spisanie na bulgarskoto ikonomichesko druzhestvo*, vol. 3, pp. 142-154. (in Bulgarian)
- Katsarkova, V 1969, 'The Economics of Bulgaria during the First World War (1915-1918)', PhD Thesis, Econmic institute Karl Marx, Sofia. (in Bulgarian)
- Koleva, M 2012, *German economic policy towards Bulgaria between the two World Wars 1919-1939*, Akademichno izdatelstvo Prof. Marin Drinov, Sofia. (in Bulgarian)
- Monthly Notifications of the General Directorate of Statistics*, 1938, vol. 12.
- Peev, Hr 1936, 'Our external government debts and our foreign trade', *Spisanie na balgarskoto ikonomichesko druzhestvo*, vol. 35, no. 6, pp. 368-371. (in Bulgarian)
- Penev, B 1924, 'Our Intelligence', *Zlatarog*, vol. 5, no 1, pp. 32-38. (in Bulgarian)
- Tsankov, A 1918a, 'Draft Law on the Headquarters', *Narod*, 215, 28 октомври, p. 1. (in Bulgarian)
- Tsankov, A 1918b, 'Draft of the Ministry of Trade', *Narod*, 216, 29 октомври 1918, p. 2. (in Bulgarian)
- Tsvetkov, P 1999, 'Democracy and its alternatives between the two world wars', *120 years of executive power in Bulgaria, Izdatelska kuchta Gutenberg*, Sofia, pp. 177-187. (in Bulgarian)
- Veleva, L 2006, Committees and Directorate for Economic Assistance and Public Expectation (1915-1918), *Izd.Avangard Prima*, Sofia. (in Bulgarian)
- Yanchulev, B 1933, 'The Situation of Government Finances', *Spisanie na bulgarskoto ikonomichesko druzhestvo*, vol. 32, no. 7, pp. 427-434. (in Bulgarian)
- Fisher, W, 1999, *Europe: Economics, Society and the State 1914-1980*, Izdatelski Tsentar Vlados, Moskwa. (in Russian)

Correspondence address:

Liliana Veleva – Associate proffesor, PhD
University of National and World Economy,
Department: Political Economy, Economic History Sector
1700 Sofia, Student Town, UNWE
E-mail: lilivl@bitex.bg